

Socratisch gesprek – een korte handleiding voor docenten

Tekst: Bert de Vries

De Socratische methode: achtergrond

Wat tegenwoordig het Socratisch gesprek wordt genoemd - en wordt toegepast op scholen en binnen organisaties en bedrijven - is niet noodzakelijkerwijs hetzelfde als de oorspronkelijke Socratische methode. In de vroege dialogen van Plato valt vooral het negatieve, of liever: *ironische*, i.e. kritisch ondervragende aspect op. Er wordt een begrip aan de orde gesteld, de gesprekspartner wordt uitgenodigd om een definitie te geven en vervolgens probeert Socrates via allerlei spitsvondige gevolgtrekkingen aan te tonen dat deze definitie niet klopt. De nadruk ligt dus op de weerlegging (*elenchus*). Een deel van de dialogen eindigt dan ook zonder resultaat (in een *aporie* – letterlijk: zonder uitweg). Vergeet niet dat Socrates in de ogen van velen een naar mannetje was, die vanwege zijn gefilosofeer uiteindelijk ook ter dood werd veroordeeld!

In de latere, meer Platoniserende dialogen, wordt dit anders. Socrates-Plato drijft zijn gesprekspartners dan steeds verder, want hij is niet tevreden met een zelfgenoegzaam relativisme van kennis en waarden. Hij wil doordringen tot de kern van de zaak: wat is het wezen van de mens, wat is het wezen van de gerechtigheid, van de dapperheid, wat is het wezen van de deugd, het wezen van het goede?

Op deze manier, vragend, bekritisierend, zoekend, komt hij met zijn gesprekspartners tot een begrip van de zaak, tot een definitie die iets van het wezen vat en die ook door de deelnemers van het gesprek wordt ervaren als iets nieuws, iets dat uit hun eigen diepste wezen naar boven wordt gebracht. Verwijzend naar het beroep van zijn moeder, noemt Socrates dit de *maieutische* methode: hij helpt de waarheid ter wereld te brengen uit de ziel van zijn gesprekspartner.

De Socratische methode als onderwijsleergesprek

Binnen een onderwijssetting kunnen onderdelen van de Socratische methode worden gebruikt om leerdoelen te realiseren. Het is van groot belang om te beseffen dat binnen één Socratisch gesprek in verschillende fasen van de uitwisseling meerdere doelen gerealiseerd kunnen, dan wel moeten worden. Het is ook van groot belang om te beseffen dat het proces collectief is, maar het eindresultaat voor deelnemers (inzichten, bevestiging of verandering van standpunten) aanzienlijk kan verschillen. Het Socratisch gesprek vraagt inhoudelijk de nodige voorbereiding (de gespreksleider/docent moet het 'speelveld' kunnen overzien) en in het moment zelf vraagt het ook grote tegenwoordigheid van geest om het proces in goede banen te leiden door middel van relevante interventies (naast eventuele pedagogische interventies). Tegelijkertijd moet voor iedereen het collectieve denkproces zichtbaar blijven. Voor dat laatste kunnen ter ondersteuning ook technische hulpmiddelen (privé-aantekeningen, whiteboard) gebruikt worden.

Leerdoel	Omschrijving	Voorbeeld interventie
Begripsverheldering en definitievorming	Betekenisanalyse, voorbeelden (contexten van toepassing), tegenstellingen, analogieën, metaforen, classificatie en definitie (per genus proximum et differentiam specificam),	<p>Wat bedoel je met X?</p> <p>Kun je een voorbeeld geven van een situatie waarin X? Kun je een voorbeeld geven van een vergelijkbare situatie waarin niet-X?</p> <p>Kun je een vergelijking maken met een andere vorm van X?</p> <p>Kun je een definitie geven van X? Waarin verschilt X1 van X2 en waarin komen ze overeen? Wat zou het tegengestelde zijn van X? Klopt de vergelijking van X1 en X2 wel (Zijn de overeenkomsten en verschillen wel relevant)? Is X wel een goed voorbeeld van de algemene klasse van Xen?</p>
Vaststellen van feiten of van behoefte aan informatie (die vooralsnog ontbreekt)	Methodologie en epistemologie (eerder een voorwaarde voor dan onderdeel van Socratisch gesprek – tenzij het zelf tot onderwerp wordt gemaakt)	<p>Hoe weet je dat X? Klopt het dat X? Zijn we het eens dat X?</p> <p>Is Y een betrouwbare bron om met zekerheid te weten dat X?</p> <p>Wat zou je kunnen doen om te weten dat X?</p>
Bewustwording van achterliggende waarden en verschillen in / conflicten tussen waardensystemen (cultuurverschillen)	Universele (antropologisch invariante) waarden vs. historische standplaatsgebondenheid en cultuurrelativisme, verschil tussen persoonlijke voorkeuren en maatschappelijke waardering	<p>Waarom vind je X belangrijk?</p> <p>Is X belangrijk voor iedereen?</p> <p>Hoe zou de wereld eruitzien als niet-X? Is X de enige waarde die in deze situatie van toepassing is? Wat als X en Y beide belangrijk zijn maar elkaar wederzijds uitsluiten? Is X cultureel gerelateerd? Hoe werd vroeger tegen X aangekeken? Waarin verschilt X van Y en wat is daarvan de achtergrond?</p>
Bewustwording van sociale praktijken, belangen en machtsverhoudingen	Processen van sociale stratificatie (hiërarchie, status) en in- en uitsluiting	<p>Waarom bestaat institutie X?</p> <p>Mag iedereen handeling X uitvoeren? Wie of wat bepaalt dat X of juist dat niet-X? Hoe verkrijg je maatschappelijk toegang tot X? Is het te rechtvaardigen dat sommige wel en anderen dat niet</p>

		kunnen? Wie heeft er eigenlijk belang bij X? Wie heeft andere (tegengestelde) belangen dan X?
Zichtbaar maken van denkprocessen	Denkstappen expliciteren	Langs welke weg ben je gekomen tot conclusie X? Waarop baseer je dat X? Kun je aan ons uitleggen waarom je denkt dat X?
Beoordelen en afwegen van argumenten	Logica (geldigheid), drogredenen (zie ook opmerkingen bij begripsverheldering), gekwalificeerde waardering (zie ook opmerkingen over waarden hierboven) – evt. weerlegging	Volgt conclusie X uit premissen Y en Z? Is de redenering geldig? Is de analogie relevant? Is de metafoor niet suggestief? Sluit de metafoor alternatieve scenario's uit? Is de classificatie juist? Waarom weegt X in de argumentatie zwaarder dan Y?

Dit is geen recept!

Deze lijst laat zich vanzelfsprekend aanvullen en uitbreiden – er zijn talloze aspecten die hier nog niet zijn opgenomen. Maar zelfs met een enigszins uitputtende lijst van onderdelen heb je nog geen garantie voor een succesvol Socratisch gesprek. In zekere zin is de situatie vergelijkbaar met de aloude Socratische vraag of deugdzaamheid ('voortreffelijkheid') te leren is. Het antwoord is: nee, niet van buitenaf, zoals je leert wat de hoofdstad van Finland is. Je kunt het alleen leren door je best te doen. Hopelijk geeft dit overzicht voldoende aanknopingspunten voor verdere oefening.

Zoals gezegd is er niet een eenduidig stappenplan te geven voor een Socratisch gesprek (begin bij A, dan ga je naar B en je komt bij C uit). De gespreksleider moet van moment tot moment bepalen of er bijvoorbeeld behoefte is aan nadere begripsexplicatie of juist aan reflectie op systemen van waardering, zonder dat de continuïteit van het gesprek wordt doorbroken. Daarbij is het wel vaak nuttig om terug te grijpen op eerdere resultaten in de gesprekscyclus en te kijken hoe dat correspondeert met de huidige stand van de conversatie.

Afsluiting en evaluatie

Als afsluiting is het belangrijk om bij leerlingen na te gaan wat ze hebben geleerd van het gesprek, wat er veranderd is ten aanzien van hun inzicht in de vraagstukken die aan de orde zijn geweest en wat er eventueel veranderd is aan hun standpunten. Een dergelijke gemeenschappelijke evaluatie biedt mogelijk nog extra verdieping, ook en juist als er tijdens het gesprek verschillen zichtbaar zijn geworden in standpunten en waarderingen.

Tenslotte

1. Neem de tijd – ruim zeker een half uur in.
2. Betrek waar mogelijk iedereen bij het gesprek.

3. Maak denkprocessen zoveel mogelijk voor iedereen zichtbaar door om explicatie te vragen.
4. Neem ook de tijd voor evaluatie.

